

УДК 336.22

Л. М. Фільштейн, доц., канд. екон. наук, А.О. Могилей, студ. гр. ФК 09-1
Кіровоградський національний технічний університет

Правовий статус і операції Національного банку України

Проаналізовано правовий статус Національного банку України, показані найуразливіші сторони функціонування НБУ як регулятора комерційних банків і базової інституції із здійснення фінансово-кредитної і валютно-курсової політики; сформульовані конкретні пропозиції щодо покращення правового існування НБУ.

правовий статус, Національний банк України (НБУ), фінансове право, банківська система, грошова політика, валютні резерви

Постановка проблеми. У сучасних умовах банківська система України відіграє важливу роль у державі і стає інструментом впливу на економічні процеси як у внутрішній, так і в зовнішній політиці держави. В цих умовах державне регулювання банківської діяльності набуває особливого значення. А для того, щоб здійснення такого регулювання було максимально ефективним потрібно налагоджувати систему координації органів державної влади при реалізації державного регулювання банківської діяльності.

Питання правового статусу Національного банку України в системі органів державної влади, ступінь його незалежності нині є нагальною проблемою. Тісно взаємодіючи з органами державної влади, центральний банк займає особливе місце, яке переважно визначається тим, наскільки такий банк при здійсненні своєї діяльності є незалежним від органів державної влади. Однак, слід зауважити, що у світі не існує загальновироблених критеріїв, за якими можна визначити місце центрального банку в системі органів державної влади. [1, с. 175].

Визначення ролі та місця НБУ як головного банку країни в бюджетних правовідносинах, з'ясування, відповідно, його бюджетних повноважень виступає однією з актуальних проблем фінансового права. Питання фінансово-правового регулювання привертають увагу широкого кола осіб, до яких належать і представники органів державної та муніципальної влади, і громадяни. І це зрозуміло, адже під впливом фінансового права відбувається реалізація практично всіх функцій держави та муніципальних утворень, що позначається як на життєдіяльності суспільства в цілому. Так і кожної особи зокрема.

Метою написання статті є вивчення правового статусу НБУ, існуючих взаємовідносин між різними органами влади при регулюванні банківського сектору; аналіз чинних законодавчих та нормативно-правових актів щодо принципів регулювання банківського сектору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правовий статус та функції НБУ досліджувалися в юридичній літературі. Окремі питання правового регулювання управлінських функцій НБУ висвітлено в працях В. Авер'янова, Б. Адамика, Е. Алісова, М. Старинського, А. Монаєнка, О. Костюченко, А. Селіванова та інших. Окремі аспекти контрольної діяльності центрального банку як органу державного фінансового контролю аналізувалися в працях Л. Воронової, І. Заверухи, О. Орлюк, Л. Савченко та ін..

У юридичних працях досліджено подвійний правовий статус НБУ як центрального банку й господарського суб'єкта, доведено перевалювання публічно-правового статусу НБУ в контрольних відносинах за участю банків. Проте потребують розгляду організаційно-правові засади діяльності НБУ як органу державного контролю та суб'єкта фінансово-контрольних відносин у сучасних кризових і посткризових умовах розвитку фінансів.

Виклад основного матеріалу. Важливим органом реалізації державного регулювання банківської діяльності є Національний банк України, який відповідає за підтримання стабільності національної грошової одиниці та функціонування банківської системи. Національний банк України як головний банк держави координує діяльність кредитних інститутів і виконує функції управління грошово-кредитними і фінансовими процесами в економіці країни, підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності національної грошової одиниці.

Важливе значення для реалізації державного регулювання банківської діяльності на наш погляд, має характеристика правової природи НБУ - його економічна самостійність. Чинним законодавством встановлено, що не допускається втручання органів законодавчої та виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання функцій і повноважень Ради Національного банку чи Правління НБУ інакше, ніж у межах, визначених Законом України «Про Національний банк України» [2].

Такий правовий статус Національного банку забезпечує йому самостійність у проведенні єдиної державної грошово-кредитної політики, сприяє запобіганню неконтрольованій емісії грошей, обмеженню фінансування бюджетного дефіциту. Слід констатувати, що правовий статус Національного банку характеризується подвійною правовою природою: з одного боку, він є органом державної влади, уповноваженим здійснювати державне управління у сфері банківської діяльності, а з другого, – банківською установою, яка здійснює банківські операції, виступає кредитором останньої інстанції для інших банків [5, с. 67]. Особливість правового статусу, завдання і функції НБУ визначають характер його взаємовідносин з Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України. Діючи в єдиній соціальній системі, як особливий центральний орган державного управління в системі органів держави, НБУ має автономність, його діяльність характеризується оптимальною самостійністю щодо управління грошово-кредитною системою України.

На сьогодні існує суперечність між Конституцією та Законом України “Про Національний банк України”. Це головним чином стосується ролі Центрального банку, який конституційно зобов'язаний забезпечити стабільність національної валюти – гривні [1, с. 99], а насправді, згідно закону, є нікому не підконтрольною інституцією, яка вправі вирішувати безпрецедентно широкий комплекс проблем та впливати на розмаїття процесів, що безпосередньо впливають на національну безпеку країни. Існують всі підстави стверджувати, що закон про НБУ наповнений таким змістом і побудований редакційно таким чином, що, з одного боку, його “особливості” як “центрального органу державної влади” є безпрецедентними, з іншого боку, положення про те, що діяльність центрального банку України визначається “іншими законами” не взята до уваги в принципі, тобто фактично з ігнорована.

На жаль змушені спостерігати, що на сьогодні НБУ, будучи за законом всього-на-всього “особливим органом державного управління”, насправді ж домігся безпрецедентно унікального правового статусу [5, с. 16-28]. Особливий правовий статус НБУ чомусь сприймається усіма гілками влади як об'єктивна данність. Яскравим прикладом цього є володіння НБУ унікальними можливостями щодо отримання прибутку, великої кількості пільг й преференцій.

Отже, відповідно до закону НБУ має право здійснювати: обслуговування коштів Державного бюджету; збереження та в управління державних цінних паперів та інших цінностей; операції із золотовалютними резервами і банківськими металами; ліцензування банківської діяльності та передбачених законом операцій; сертифікація тимчасових адміністраторів і ліквідаторів банку, аудиторів; видача ліцензій юридичним особам на здійснення окремих банківських операцій; операції з купівлею-продажем майна для забезпечення своєї діяльності; купівля-продаж казначейських зобов'язань, а також інших цінних паперів; здійснення операцій на відкритому ринку з цінними паперами та емісію власних боргових зобов'язань [2, ст. 7, 31, 42, 50].

На жаль, лише в Україні має місце фактичне привласнення центральним банком не лише всього золотовалютного резерву держави, а й такого загальнонаціонального активу, як гривнева емісія. НБУ постійно займається рефінансуванням комерційних банків, маючи від торгівлі гривнею постійний і відчутний зиск. На сьогодні вся сума гривневої емісії не відображається на балансі НБУ як його фінансові зобов'язання перед державою. Навпаки, “новонароджена” гривнева маса (найважливіший національний актив) тут же фіксується в пасиві балансу НБУ, тобто в якості власних коштів. Таким чином, спостерігаємо ситуацію, що центральний банк, торгуючи земітованими грішми, постійно отримує гігантські прибутки, не відраховуючи їх до державного бюджету.

Практика НБУ щодо розміщення резервів України знає випадки, коли відповідні угоди виходять за межі правового поля України і регулюються законодавством інших країн” [4, с. 401]. Ціна таких безпрецедентних свобод – реальна загроза фінансовій безпеці держави. Так, безконтрольне розміщення валютних резервів, призвело до того, що у 2009 р. з першими ж проявами світової фінансової кризи, як інформують деякі ЗМІ, щонайменше, 12 млрд. дол. США валютних резервів НБУ виявились недоступними для української держави. Дана сума виявилась на рахунках збанкрутілого банку “Lehman Brothers”. А також на рахунках не дуже відомого американського банківського ритейлера “Wachovia” було сконцентровано 1,25 млрд. дол. українських валютних запасів.

Наведені протиправні (навіть за критеріями здорового глузду) дії НБУ не є якимось поодиноким прецедентом. Національний банк України неодноразово здійснював сумнівні (злочинні), операції із золотовалютним резервом, які нанесли шкоди фінансовій безпеці України, мали наслідком погіршення ставлення до нашої держави з боку світового співтовариства.

На нашу думку, Верховна рада України, як єдиний законодавчий орган в країні, не може і не повинна залишатися надалі лише споглядачем такого “статус-кво” НБУ, має, врешті-решт, покінчити з таким бедламом. Виходячи з цього ми пропонуємо:

1. Невідкладно внести принципово важливі змін до Закону України “Про Національний банк України”, першочергово відмінивши нині чинні ст. 53 та ст. 54.

Стаття 53 не допускає втручання органів законодавчої (Верховної Ради України) та виконавчої влади (Кабінету Міністрів України) в діяльність Правління та Ради НБУ. Це – безпрецедентно з огляду на практику ринково цивілізованих країн, Центральні банки яких підпорядковані Міністерству фінансів або ж Державному казначейству. Фінансово-економічна криза в Україні, її украй загрозові для суспільства і національної безпеки наслідки переконливо і явно продемонстрували небезпеку абсолютної свободи й не підконтрольності НБУ.

Стаття 54 забороняє НБУ не лише фінансувати, але й надавати прями кредити на фінансування державних бюджетних витрат. Таким чином змушує йти на зовнішні запозичення. Ігноруючи загальнодержавні проблеми, НБУ (займаючись офіційно

дозволеними комерційним операціями) перманентно накопичує й безконтрольно розпоряджається так званим “власним капіталом”.

2. Посилити відповідальність НБУ перед Главою держави і парламентом країни, вдосконаливши редакцію пункту 1 ст. 9 та пункт 5 ст. 51, якими обумовлено лише інформування Верховної Ради та Президента країни щодо основних засад грошово-кредитної політики, які розробляє Рада НБУ і сама ж контролює їх виконання.

3. Змінити редакцію пункту 8 ст. 42, яка дозволяє НБУ на свій розсуд здійснювати зарубіжні розміщення золотовалютних резервів країни.

4. Звернути увагу на законодавчу некоректність пункту 7 (ст. 42), яким дозволяється фактично тіньова торгівля (без квотування та ліцензування) банківськими металами, дорогоцінним камінням, пам'ятними й інвестиційними монетами з дорогоцінних металів та ін. цінностями.

5. Змінити редакцію ст. 5 закону про Нацбанк, чітко записавши про обов'язок Центрального банку відраховувати до Державного бюджету не менше 50% одержаного за поточний рік доходу, як робить, наприклад, Центробанк Російської Федерації.

6. Доповнити ст. 34, яка надає НБУ виключне право емісії гривни, положенням, яке чітко вказувало б, що первинна емісія є власністю держави, а не Центрального банку. Принципово змінити емісійну політику НБУ, згідно з якою випуск гривни повністю обумовлюється лише притоком на український ринок доларів США.

7. Запровадити оподаткування на види комерційної діяльності та послуг, зазначені в статтях 7, 31, 42, 50, на які НБУ “має право встановлювати плату” та зняти ст. 4 і ст. 5, які гарантують НБУ (під прикриттям законодавчо формалізованою константи про неприбуткову діяльність) податковий імунітет навіть на його суто комерційні операції.

Висновки. За роки незалежності України і розбудови ринкової економіки створена система центрального банку, яка відповідає критеріям світової банківської практики. Фінансово-правовий статус НБУ визначає правове положення цього банку в фінансових правовідносинах за його участі, зміст якого виражається сукупністю фінансово-правових прав та обов'язків, спрямованих на виконання тих завдань, що поставлені перед ним. Аналіз чинного банківського законодавства дає підстави зробити висновок, що з метою вдосконалення правового становища НБУ і його контрольних повноважень потрібно розмежувати контрольні повноваження Ради НБУ як органу внутрішнього банківського контролю та Комісії НБУ з питань нагляду і регулювання діяльності банків як органу зовнішнього банківського контролю. Внесення відповідних змін до ст. 9 Закону України “Про Національний банк України” щодо правового становища Ради НБУ сприятиме незалежній діяльності НБУ як контролюючого суб'єкта й у цілому дотриманню законності, стабільності та відповідальності банківської діяльності з метою захисту інтересів як вкладників так і кредиторів банків.

Список літератури

1. Конституція України. Із змінами, внесеними законом України від 8 грудня 2004 р. “2222-ІУ”. – К.: “СКІФ”, 2006.
2. Закон України “Про Національний банк України”/ Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 29.
3. Закон України “Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів перед Національним банком України”. № 1697-III від 20 квітня 2000 р.
4. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика. Із досвіду професійного аналітика. – К., 2009. Вісник прокуратури України. – 2011. – № 8.
5. Українська Правда, від 27.11.2010 р.

Л. Фільштейн, А. Могилей

Правовой статус и операции Национального банка Украины

Проанализирован правовой статус Национального банка Украины, показаны самые уязвимые стороны функционирования НБУ как регулятор коммерческих банков и базовой институции по совершению финансово-кредитной и валютно-курсовой политики; сформулированы конкретные предложения относительно улучшения правового существования НБУ.

L. Filshtein, A. Mogiley

Legal status and operations of National bank of Ukraine

Legal status of National bank of Ukraine is analyzed. The most vulnerable sides of the bank functioning as regulator of commercial banks and base institution in doing finance-credit and rate of exchange policy are show; the specific proposals concerning the improvement of the National bank existence are formulated

Одержано 06.03.12

УДК 338

Н.В. Філіпова

Чернігівський державний інститут економіки і управління

Механізм державного регулювання інноваційної діяльності

В статті розглянуто принципи державної інноваційної політики, шляхи її здійснення. Описано механізм державного регулювання інноваційної політики, проаналізовано Державну цільову економічну програму «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» та існуючу систему державного управління сферою науки і технологій. Визначено основні проблеми механізму державного управління інноваційною діяльністю та запропоновано заходи щодо усунення виявлених проблем.
інноваційна діяльність, інноваційна політика, механізм, структура, державне регулювання

Актуальність теми дослідження. Однією з основних засад покращення економічної та політичної ситуації країни є розвиток інноваційної діяльності. Дослідження механізму державного регулювання інноваційного розвитку є актуальним, оскільки він прямо впливає на швидкість, розвиток та впровадження нових систем, технологій і т.д.

Постановка проблеми. Інноваційна складова є одним з основних засобів забезпечення конкурентоспроможності країни. Постійна необхідність оновлення, удосконалення технологій, виготовлення продукції потребує узгодженого механізму управління цими процесами, а особливо з боку держави. Інноваційний розвиток в Україні, у порівнянні з розвинутими країнами, не досягли належного рівня, не дивлячись на те, що країна має високий науково-технічний потенціал. Це обумовлено багатьма чинниками, але одним з головних є недосконалий механізм державного регулювання інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інноваційних процесів та механізму їх регулювання займалися Г. Менш, Г. Друкер, Б. Санто, П. Беленький, Л. Бляхман, П. Завлін, Ю. Бажал, М. Денисенко, О. Кузьмін, О. Лапко, М. Кравченко, І. Сільченко, О.Чорна та ін.. Більшість праць присвячена стану інноваційної політики,